

۲۰۱۸۲۷۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

میرنگ و اثرکان کوش الکیایی

میرنگ شاه جی

حمزه کتابری

انتشارات خنده رود

۱۳۹۷

سرشناسه	شاه‌حسینی، علیرضا، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	فرهنگ واژگان گویش الیکایی / علیرضا شاه‌حسینی، حمزه گیلوری
مشخصات نشر	سمنان: انتشارات حبله‌رود، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۳۲۴ص: مصور، جدول.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۷۸۴-۶۶-۱: ۴۱۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه
موضوع	الیکایی -- واژه‌نامه‌ها
موضوع	Ilkāyī dialect - Dictionaries
شناسه افزوده	گیلوری، حمزه، ۱۳۴۷-
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۷ش ۲/۱۶۳ الف/۳۲۷۶ PIR
رده‌بندی دی‌سی	۴۶۹/۳
شماره کتابخانه ملی	۵۵۱۴۴۵۲

شناسنامه

فرهنگ واژگان گویش الیکایی

علیرضا شاه‌حسینی

حمزه گیلوری

ناشر: حبله‌رود

چاپ نخست، ۱۳۹۷

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۸۴-۶۶-۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

تایپ و صفحه‌آرایی: محمدتقی رهبری فرد

طرح روی جلد: مرجان شمس‌خانی

چاپ و صحافی: آذین

قیمت: چهل و یک هزار تومان

انتشارات حبله‌رود

سمنان

میدان مام، ساختمان فردوس

صیغه ان، واحد ۷

www.hablerood.ir

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
۸	مقدمه.....
۱۱	شناخت ایل الیکایی.....
۲۰	نشانه‌های آوا نویسی.....
۲۲	چگونگی نگارش در مورد نشانه‌های آوایی.....
۲۳	بخش اول: سریش الیکایی و نکات دستوری آن
۲۹	الگوهای جمله سازی.....
۳۰	اشکال صرفی ۲۰ جمله الیکایی.....
۳۱	نمودار نحوی (ترکیب یک جمله الیکایی).....
۳۳	ضمایر.....
۳۳	۱. ضمیر شخصی.....
۳۳	۲. ضمیر مفعولی.....
۳۳	۳. ضمیر اشاره.....
۳۳	۴. ضمایر ملکی.....
۳۴	۵. ضمایر پرستی.....
۳۴	۶. ضمایر سهیم.....
۳۴	فعل.....
۳۵	فعل امر.....
۳۵	مصدر.....
۳۵	نمونه صرف افعال.....
۳۷	حال استمراری.....
۳۸	مضارع اخباری و مضارع التزامی.....
۳۹	فعل مستقبل (آینده).....
۴۰	ذکر صفت پیش از موصوف.....
۴۱	جابجایی مضاف و مضاف الیه.....
۴۱	علامت جمع.....
۴۱	

۴۲		علامت مصغر
۴۲		علامت صفت تفصیلی
۴۲		علامت صفت عالی
۴۳		بخش دوم: واژه‌نامه
۳۰۰		برخی واژگان مشترک الیکایی با ترکی
۳۰۴		برخی واژگان مشترک الیکایی با سمنانی
۳۰۵		بخش سوم: صد جمله فارسی و معادل آنها به گویش الیکایی
۳۱۲		بخش چهارم: یک متن به گویش الیکایی
۳۱۲		اشاره
۳۱۲		سیم
۳۱۸		منابع مأخذ
۳۱۸		منابع گویش

زبان‌های محلی پستوانه فرهنگ ما هستند
ما اگر زبان‌های محلی را حفظ نکنیم، عملاً
بخشی مهم از فرهنگ مشترکمان را
نمی‌فهمیم
دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی

پیشگفتار

زبان در حکم یکی از زیرمجموعه‌های سرمایه اجتماعی نه تنها وسیله‌ای ارتباطی بلکه وسیله‌ای برای اندیشیدن و نظم دادن به تفکرات انسان است. زبان هر قومی دانش و تجربه آن قوم را هم منعکس می‌سازد. به زبان نباید صرفاً در سطوح زبان شناختی نگریست. بلکه باید به وجوه فرهنگی، ارتباطی، شناختی و روانی آن هم پرداخت.

نادیده انگاشتن، کم ارزش جلوه دادن یا غافل ماندن از کویشت‌های محلی باعث می‌شود تجربه بومی و دانش بومی با دانش رسمی ادغام نشود و به زبان‌های فرسنگی، اجتماعی، اقتصادی و بوم شناختی منجر شود.

تلفیق دانش بومی با دانش رسمی ضرورتی است که باید از طریق تعامل و با به کارگیری توانش‌های زبان شناختی، فرهنگی و ارتباطی میان صاحبان دانش‌های رسمی و دانش بومی به منظور رفع موانع بدان رسید.

معمولاً از نقش ارتباطی زبان در طرح‌های زیست محیطی غفلت می‌شود. کم توجهی به دانش بومی مستتر در زبان نیز به زبان‌های جبران ناپذیری منجر می‌شود. گاه ارزیابی سخیف

تسهیل گران و دیدگاه بالا به پایین آنها به زبان محلی موجب می شود آن را پدیده ای مزاحم و مانعی در ایجاد ارتباط تفسیر کنند. امروزه خرده فرهنگ ها یا فرهنگ های محلی در آستانه انقراض هستند و گویش ها در مسیر تدریجی و شاید وحشتناک و شتاب زده محو می شوند در سایه سار فرهنگ های تهاجمی آینده فرهنگ و زبان اقوام ایرانی را تهدید می کنند.^۱

زبان پدیده ای است که همچون موجودی جاندار با مردمان خود زندگی می کند آنها را در بازگو کردن دنیایشان یاری می دهد، در کنارشان می بالد و تغییر و تحول پیدا می کند و حتی گاهی می میرد. مرگ هر زبان به معنای مرگ گوشه ای از فرهنگ بشری است.

در حال حاضر از حدود ۷ هزار زبان زنده دنیا نیمی از آنها در معرض انقراض قرار دارند. برای حفظ تنوع زبانی، یونسکو فرهنگی، سازمان ملل متحد، سال ۲۰۰۸ میلادی را سال جهانی زبان ها نامیده است. هجدهمین روز فوریه برابر دوم اسفند روز جهانی زبان مادری نام گذاری شده است امری که با استقبال روبرو شده و کشورها مواجه شده و از سال ۲۰۰۰ میلادی تاکنون به همت یونسکو گرامی داشته می شد تا زمانی از زبان ها که در حال انقراض هستند حمایت شود.

ایران دارای تنوع بسیار چشمگیری از زبان ها و فرهنگ های غنی و گوناگون است گرچه در ایران، زبان فارسی به رسمیت شناخته شده است اما گویش های زبان ها و گویش هایی از جمله ترکی، کردی، ترکمنی، لری، بلوچی، گیلکی، مازنی، بسیاری دیگر از تعداد افراد و جمعیت قابل ملاحظه ای در کشور برخوردار هستند. و در صورت رجه آموزش درست و اصولی این زبان های بومی در مدارس و مؤسسات آموزشی رسمی می توانند نه تنها به تقویت ملی، بلکه حتی به غنای یکدیگر و زبان فارسی نیز کمک کرده و در نتیجه نقشی اساسی در به وجود آوردن یک آینده باثبات ایفا کنند.

در استان سمنان به دلیل تنوع قومی، گویش ها و لهجه ها و گونه های زبانی زیادی رواج

۱. امیلیا نرسیسیان. غفلت از زبان بومی اضمحلال طبیعت. مجله زبان شناسی، ش ۴۶ (بهار و تابستان ۱۳۸۹)، ص

دارد و محققان به این استان لقب جزیره اقوام^۱ و سرزمین هزار گویش^۲ و جزیره لهجه‌ها^۳ نام نهاده‌اند.

مهم‌ترین گویش‌های استان سمنان به تفکیک هر یک از شهرستان‌ها عبارتند از:

- شهرستان سمنان: سمنانی، دلازیانی، رکن آبادی، حسن آبادی، خیر آبادی، کندویی، علایی، دوزهیری و...

- شهرستان سرخه: سرخه‌ای، لاسگردی، افتری، بیابانکی، اروانه‌ای، جوینی، عبدل آبادی، ایجی، مین آبادی و...

- شهرستان مهد: سنگسری، شه‌میرزادی، پروری، خطیر کوهی، چاشمی، ده صوفیانی، فولاد محله‌ای؛

- شهرستان دامغان: دامغانی، سرک‌پیری، کلاته‌ای، چهاردهی (دییاجی)، تویه درواری

- شهرستان شاهرود: شاهرودی، سدا^۴می، مجنی، ترودی، بیارجمندی، ابرسجی، خیجی، کلاته خیجی، میغانی، ترکی، قلعه نوخا^۵، ماشی

- شهرستان میامی: میامی‌ای، ترکی، فرومدی، بلوچی، گرجی، عباس آبادی، سرحداتی، کردی، کرمانجی،

- شهرستان گرمسار: الیکایی، ترکی، ایوانکیفی، لری هداوندی، عرب سرهنگی و عرب درازی.

- شهرستان آرادان: الیکایی، ترکی، رامه‌ای، ده نمکی، قالبافی و چها، طاق.

۱. بنگرید به علیرضا شاه حسینی «گرمسار جزیره اقوام ایرانی در همسایگی پایتخت». روزنامه ایران، سال هشتم، شماره ۲۱۷۵ (۱۷ تیر ۱۳۸۱).

۲. اسماعیل همتی «سمنان، سرزمین گویش‌ها» مجموعه آثار و مقالات نخستین جشنواره پژوهشی گویش‌های شهرستان سمنان، سمنان: بوستان اندیشه، ۱۳۸۶، ۳۰۸ ص و کوش، سرزمین هزار گویش (مجموعه مقالات و آثار بومی دومین جشنواره پژوهشی گویش‌های استان سمنان به کوشش اسماعیل همتی، سمنان: کتاب سمنگان، زمستان ۱۳۸۹ و چندین مجلد دیگر این جشنواره که به همت محقق و ناشر ارجمند سمنانی آقای اسماعیل همتی چاپ و منتشر شده است.

۳. این تعبیر زیبا از شادروان دکتر منوچهر ستوده است. نک به فرهنگ سمنانی، انتشارات مرکز مردم شناسی ایران، اداره فرهنگ عامه، ۱۳۵۵.

در گستره عظیم فرهنگ جوامع بشری - ایلات و عشایر جایگاه والا و ارزشمندی را به خود اختصاص داده‌اند. چه اینکه این مردمان بی مدعا که پهن‌دشت‌های وسیع و کوهستان‌های سترگ را در پی آبی و چراگاهی در نور دیده‌اند در رویارویی مستقیم و پیکار بی‌امان با خشونت‌های محیط طبیعی قرن‌های متمادی دانش و تجربه اندوخته‌اند و گنجینه‌ای بس گران‌مایه گرد آورده و سینه به سینه و نسل به نسل به ما سپرده‌اند. اکنون بر ماست که این میراث گران‌سنگ نیاکانمان را ارج نهاده و از تطاول تند باد حوادث مصونش بداریم.

در که نشانی از حیات و سرزندگی است رد پای ایلی بجای مانده است هم آنان که بنیان‌گذار نخستین تمدنات زندگی بشر بوده‌اند و به تبع این نوع زندگی به خلق فرهنگ که همان دستاورد عالی مادی و معنوی‌شان در طول قرون متمادی بوده است یازیده‌اند. اما اینکه این مهر جاوید به انجام پذیرد بی‌شک نیازمند کوششی همگانی و درایتی هوشمندانه است که بار سنگین مسئولیت آن بر عهده فرهیختگان هر قوم و ملتی است و بقول شاعر خردمند راه آزادی فرحی یزدان:

در دفتر زمانه فتد نامش از قلم هر ملتی که مردم صاحب قلم نداشت

از این رو بر آن شدیم که به آرزویی که سال‌ها دست‌نخورده می‌داشت جامه عمل بپوشانیم و به گردآوری لغات - واژگان و اصطلاحات گویش سادری مان بپردازیم - که این مهم را دلایلی مترتب است که اهم آن به شرح ذیل است:

- دستیابی محققان و پژوهشگران به گنجینه بی‌بدیل دانش ملی که میراث معنوی ایلات و عشایر است - مستلزم آگاهی از واژگان و اصطلاحات مربوط بدانهاست.
- بسیاری از این واژگان و اصطلاحات - به تبع کم رنگ شدن این شیوه زیست در حال انقراض و فراموشی است.

- امروزه نسل جوان علاقه کمتری به گویش نیاکان خود نشان می‌دهند که علت آن را باید در عدم اقبال آنان از شیوه معاش نیاکانشان جستجو نمود.

- حفظ اصالت و هویت هر ملتی در فرایند جهانی شدن و رشد برق‌آسای ارتباطات منوط و وابسته به حفظ عناصر فرهنگ‌های دیرپا و کهنسال است.

آوانگاری و ثبت حقایق گویش‌های محلی و کنکاش در مورد ریشه‌های آنها از منظر زبان‌شناسی اهمیت به سزایی دارد. هر یک از واژه‌های یک گویش بیانگر گوشه‌ای از تاریخ اجتماعی یک از اقوام ایرانی است. احیای این گویش‌ها می‌تواند در جهت غنی‌سازی زبان فارسی و بازسازی زبان‌های کهن، مفید واقع شود.

پژوهش حاضر به بررسی گویش یکی از اقوام مرکزی ایران که در دامنه‌های جنوبی البرز اقامت دارند، پرداخته است. این پژوهش علاوه بر پیشگفتار، شامل بخش‌های زیر است:

در بخش اول به توصیف دستور زبان گویش الیکایی، شامل الگوهای جمله‌سازی، ضمایر، افعال، مصدرها، صرف، افعال در زمان‌های مختلف و برخی نکات دستوری این گویش پرداخته شده است.

بخش دوم شامل حدود پنج هزار واژه گویش الیکایی است.

در بخش سوم، یک صد جمله به گویش الیکایی آورده شده است.

در بخش چهارم که بخش پایانی پژوهش است، سنی از گویش الیکایی آمده و سپس به فارسی ترجمه شده است تا برای خواننده واقعیت‌های این گویش بدو سرانگردد.

دو عنصر مشاهده و مصاحبه، دستمایه‌های ما در تدوین و تنظیم این پژوهش بوده‌اند. اولین یادداشت‌ها را ربع قرن پیش گردآوری نموده‌ایم.

انبوهی از اصطلاحات، واژه‌ها و تعابیر، یادگارها و یاد مانده‌های دوران کودکی و نوجوانی‌مان از زندگی عشایری در بیلاقیات سرسبز البرز، کار در مزارع خربزه و دروی گندمزارهای دشت حاصلخیز گرمسار بود.

ضرورت کار تحریر این دفتر ما را واداشت تا بارها با سالخوردگان، دامداران، کشاورزان، قالیبافان، ساربازان و چوپانان به گفتگو بنشینیم و از صحبت‌هایشان بهره گیریم.

یکی از مهم‌ترین انگیزه‌ها برای پیگیری مجدانه و تسریع در انجام این کار، تأثیر منفی وسایل گوناگون ارتباط جمعی و افزایش سواد بر کاستی استفاده اقوام مختلف از گویش‌های محلی و سیر قهقرایی این گویش - همانند بسیاری از گویش‌های محلی ایران - است. اگر به همین ترتیب پیش برویم، دیری نخواهد پایید که نسل جوان رغبتی به استفاده از گویش اصیل خود نشان ندهد. امیدواریم این حرکت باعث ثبت و ضبط واژه‌ها، اصطلاحات و یادگار مانده از سبک‌های گذشته الیکایی گردد.

در تدوین و گردآوری این مجموعه علاوه بر اتکا به تجربه زیسته و اندوخته‌های شخصی نگارندگان که حاصل بی‌تجربه زیسته زندگی در این شیوه زیست بوده است - با گویشوران کهنسال زبانی صاحب شده است. و نیز از منابع مکتوب گویش‌های مشابه مانند فرهنگ پنج جلدی گرش طبری و نیز منابع مکتوب دیگر گویش‌های محلی بهره گرفته شده است.

در اینجا از کلیه کسانی که یاریگر ما در تدوین این اثر بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنیم: از آقای عبدالنبی سلامی پژوهشگر و دانشمند ارشد فرهنگستان زبان و ادب فارسی که با مطالعه دقیق کتاب، ضمن ویراستاری فنی، کتاب مهم را در جهت اصلاح کتاب یادآور شدند، جناب آقای مهندس عنایت الله رنجبر که ویراستاری ادبی این کتاب مرهون زحمات ایشان است، استاد شادروان محمد احمدپناهی (پناهی سبانی) که همواره مشوق اینجانب در تألیف مباحث مربوط به فرهنگ مردم بوده‌اند و مقدمه‌ای نیز بر این کتاب نگاشته‌اند، همچنین از سرکار خانم دکتر عصمت اسماعیلی، استاد ادبیات فارسی دانشگاه سمنان که با دقت مطالب اولیه کتاب را مطالعه و نواقص آن را یادآور شدند، سپاسگزاریم.

در ضمن از صفحه آرای محترم آقای محمدتقی رهبری فرد و طراح جلد کتاب خانم مرجان شمسی‌خانی و همچنین آقای یونس شاه‌حسینی که در مراحل مختلف چاپ کتاب یاریگر ما بودند، قدردانی می‌نماییم.

در پایان متواضعانه از نظرات و پیشنهادات سازنده صاحب نظران و خوانندگان عزیز استقبال می‌نماییم و خود را بی‌نیاز از این مهم نمی‌دانیم.

علیرضا شاه‌حسینی

حمزه گیلوری

www.ketab.ir